

General-pukovnik
STANE POTOČAR

Širina Titovog pogleda

Raspravljati o Titovoj koncepciji opštenarodnog ustanka 1941. godine znači, u stvari, razmatranjem obuhvatiti celokupno vreme pre dizanja ustanka i ono koje dolazi posle tog značajnog istorijskog čina. Zbog toga smatram da je to izvanredno važan predmet za detaljnu, svestranu, ali i kritičku raspravu. Stoga cenim da je redakcija »Vojnog dela« pokretanjem ove rasprave preduzela izuzetno koristan posao, koji će pomoći svima nama, i akterima revolucije i teoretičarima koji se bave našim narodnooslobodilačkim ratom i revolucijom da u konstruktivnom sučeljavanju mišljenja pokušamo baciti više svetlosti na tu jedinstvenu pojavu, ne samo u drugom svetskom ratu, već i u istoriji oslobodilačke i revolucionarne borbe, i da na taj način dokučimo najdublji smisao Titove vojne i političke misli.

S tim u vezi uvodno izlaganje je bilo dovoljno inspirativno i podsticajno. Problematizovano je mnoštvo pitanja na koja se traže valjani teorijski odgovori. Podstaknut tim izlaganjem i nekim diskusijama želim da kažem ponešto o nekim od tih pitanja. Najpre o izboru trenutka pokretanja ustanka. Čini mi se da bi se rasprava o trenutku početka ustanka ili, određenije, o tome da li je ustanak naroda i narodnosti Jugoslavije podignut i započet u pravom ili pogrešnom trenutku, sama po sebi, ubrzo postala manjaktvom, da ne kažem — nekorisnom. Naime, ostaje istorijska činjenica da je ustanak naroda i narodnosti Jugoslavije potpuno uspeo, da je predstavljao izvanrednu osnovu za širenje i pobedonosni završetak narodnooslobodilačkog rata. To je najbolja potvrda da je on bio jedan od onih retkih ustanaka u istoriji koji je uspeo i u političkom, i u voj-

nom, i u svakom drugom pogledu. Po mom dubokom ubeđenju, ne postavlja se pitanje pravilnosti ili nepravilnosti izbora trenutka dizanja ustanka, jer je istorija o tome dala svoj sud, već se postavlja znatno suptilnije pitanje: kako je Tito analizom unutrašnjih i spoljnih uslova došao do spoznaje o mogućnosti pokretanja opštenarodnog rata i njegovog uspešnog ishoda. Zna se kakvi su bili ti uslovi. Zna se, isto tako, to je istorijska činjenica, da mnogi drugi nisu videli mogućnost vođenja takvog rata u onim uslovima kakvi su bili u Evropi i u svetu 1941. godine. To znači da je dužnost svih nas da detaljno izučimo sve te uslove i utvrdimo činjenice kojima su se Tito i njegovi saradnici u Centralnom komitetu KPJ rukovodili da baš 4. jula 1941. godine donesu tako značajnu istorijsku odluku, odluku o dizanju ustanka i započinjanju narodnooslobodilačkog rata.

To nije tema koja se može iscrpiti sa jednom raspravom, niti je to pitanje bitno samo za jedan trenutak naše istorije. To je pitanje od značaja za shvatanje celine naše savremene istorije, jer je ta odluka bila sudbonosna za sve naše narode i narodnosti. Pitanje izbora trenutka otpočinjanja ustanka zadire u suštinu te dobro smišljene, i politički i vojnički (mada ovo drugo u manjoj meri) obezbeđene, a to će reći i istorijski realne odluke. Istorijska realnost takvog pothvata nije bila vidljiva na prvi pogled, što znači da je Tito podrobno proučio sve one uslove, značajnije i manje značajne, koji bi mogli biti od uticaja na tok ne samo ustanka, već i čitavog narodnooslobodilačkog rata jugoslovenskih naroda i narodnosti. Savesno i kritičko procenjivanje svih tih uslova i naša je dužnost, jer mi moramo pred budućim pokoljenjima ostaviti sva ta pitanja svestrano razjašnjena, ne samo zbog istorijske istine, već i zbog pouka za budućnost, pre svega sa stanovišta metoda procene vojno-političke i strategijske situacije u kontekstu datih uslova.

Zbog toga želim posebno da istaknem neke, po mojoj oceni, veoma važne momente, koji su za Tita bili bitni (to je i sam često naglašavao), kada je reč o izboru najpogodnijeg trenutka za dizanje ustanka. Radi se, prvenstveno, o proceni spoljnopolitičke situacije. Sam tok ustanka i ishod narodnooslobodilačkog rata najbolji je dokaz da je Tito te uslove svestrano i pravilno procenio. Bilo je očevidno da je protivnik koga je trebalo tući veoma jak. Bila je to najveća vojna mašinerija dotad poznata u istoriji pred kojom su do napada na Jugoslaviju već bile poklekale mnoge evropske zemlje. Međutim, Tito je pravilno procenio da su snage fašističke Italije i nacističke Nemačke već bile razvučene na evropskom i severnoafričkom frontu. Prema tome, ma kako njihova snaga bila velika, ona nije bila bezgranična. Osim toga, Nemci su se već bili uhvatili uko-

štac i sa najvećom evropskom zemljom — Sovjetskim Savezom. Iz proglasa Komunističke partije Jugoslavije narodima i građanima Jugoslavije iz tog vremena jasno se vidi da je Tito u proceni spoljno-političke situacije imao pred očima sve te činjenice i da ih je s izuzetnom sposobnošću dijalektičke sinteze na odgovarajući način vrednovao kada je procenjivao povoljnost trenutka za dizanje opštenarodnog ustanka i otpočinjanje narodnooslobodilačkog rata u Jugoslaviji. To je izvesno bila dublja marksistička analiza ukupnih društveno-istorijskih okolnosti. Ali, mi moramo uočiti u svemu tome Titov metod procene vojne situacije, koju je on vršio eminentno vojnički, dakle komandantski. Iz te procene Tito je očevidno zaključio da okupator na jugoslovenskom ratištu može upotrebiti ograničene snage i da one ne mogu biti takve i tolike da bi svojim dejstvima bile u stanju da uguše ustanak i dovedu u pitanje njegov razvoj i prerastanje u opštenarodni rat. Drugo, Tito je, kada je reč o proceni unutrašnjih uslova, prvenstveno imao u vidu sopstvene snage. I u tom pogledu je postupio komandantski. Procenjujući sopstvene snage, on je prevashodno cenio snagu Partije. Tito je od svog dolaska na čelo Komunističke partije neprekidno sređivao i učvršćivao redove Partije, rasterećujući ih svih onih pojava i elemenata koji su nagrizali unutrašnju čvrstinu i jedinstvo, stvarajući na taj način, od tada relativno malobrojnog članstva, neverovatnu snagu komunista. Danas, očigledno, drukčije i ne možemo objasniti jedinstvo i snagu Partije, a da pri tome ne spomenemo Titove napore na njenom organizacionom sređivanju i jačanju, sa čime je on nastavio tokom, a i nakon pobedonosnog završetka narodnooslobodilačkog rata. Stoga, procena unutrašnjeg stanja je za Tita bila prvenstveno procena snage Partije. Očigledno, ocenio je da je Partija spremna da stane na čelo narodnih masa i da ih povede u oružanu borbu. Tito taj zadatak, zadatak predvođenja masa u borbi, veoma jasno postavlja u svakom proglasu za ustanak i pri tom ih upozorava na to da će ta borba »biti teška, ali pobedonosna«.

Partija je svoju ulogu odigrala već u događajima od 27. marta 1941. godine, koji su, očigledno, imali velikog uticaja i na odluku o podizanju ustanka, jer su tada i narodne mase pokazale svoju spremnost da se bore. U parolama: »Bolje rat, nego pakt« i »Bolje grob nego rob«, odražavala se rešenost masa da se suprotstave paktu Osovine, s jedne strane, i njihova potpuna odlučnost da se angažuju u borbi protiv fašizma ako dođe do rata, s druge strane. Ta spremnost masa predvođenih komunistima, izražena na gotovo plebiscitarn način, svakako je predstavljala onaj prelomni istorijski trenutak u kojem je i Tito video garanciju da će narodne mase slediti Partiju u

ustanku i u narodnooslobodilačkoj borbi, u kojoj će se istovremeno izvršiti obračun i sa okupatorom i sa starim nenarodnim režimom, koji je ostavio narod na milost i nemilost okupatoru. Zato i zaključujemo da je Tito pravilno ocenio raspoloženje narodnih masa, koje se ustalasalo poput bujice u trenutku presudnom za dalju sudbinu svakog građanina Jugoslavije i zemlje kao celine. Taj trenutak, u kome je Tito doveo Partiju već na nivo potpune spremnosti za odlučujući boj, kako i sam kaže, uzimajući u obzir i njen velik uticaj u narodnim masama, predstavljao je i za njega osnovni pokazatelj o dovoljnosti vlastitih snaga za pokretanje ustanka.

Ali, kada govorimo o narodnim masama i njihovoj spremnosti za oružanu borbu, valja se dotaći još jedne činjenice. Reč je, naime o tome da ni borbeno raspoloženje masa nije bilo ni slučajno ni trenutačno. Malo je naroda u svetu sa takvom slobodarskom i borbenom tradicijom kakva je u jugoslovenskih naroda. U vekovnoj borbi za slobodu i nezavisnost razvijali su se hrabrost i borbenost, kao vrline svih naših naroda. Bio je to jedan od važnih elemenata sa kojima je Tito računao. Danas znamo, i ceo svet to zna, da su hrabrost i slobodoljubivost jugoslovenskih naroda tako snažno ispoljene u narodnooslobodilačkom ratu da je to zadivilo i naše prijatelje i naše neprijatelje.

Ta dva sklopa uslova — spoljni i unutrašnji — bili su opredeljujući za odlučivanje o pokretanju oružanog ustanka i o trenutku njegovog pokretanja. No, treba reći i to da je Tito požurio sa dizanjem ustanka i zbog toga da bi pomogao Sovjetskom Savezu, prvoj zemlji socijalizma. Iz svih istorijskih dokumenata Centralnog komiteta KPJ, a prvenstveno proglasa koje je Tito, napisao očevidno je da se podizanjem oružanog ustanka, osim ostalog, želelo da rastereti Sovjetski Savez time što će deo agresorovih snaga vezati za jugoslovensku teritoriju.

U tom smislu opštenarodni oružani ustanak u Jugoslaviji je bio izraz internacionalističke solidarnosti naše partije s prvom zemljom socijalizma, o čemu uverljivo govore istorijski dokumenti o priznanjima koje smo i tokom rata a i neposredno posle njega, za to dobili od Sovjetskog Saveza.

Kada se danas raspravlja o tom vremenu i istorijskim događajima iz tog vremena, ponekad se može čuti i ovakvo pitanje: zbog čega drugi narodi u Evropi nisu krenuli u ustanak, u borbu protiv okupatora? Smatram da su takva pitanja suvišna i da su, ako ništa drugo, izraz nepoznavanja situacije u drugim evropskim zemljama neposredno uoči i u trenutku otpočinjanja oružane agresije na pojedine evropske zemlje. Činjenica da ni jedna evropska zemlja tada

nije mogla da povede takav rat govori da nije imala organizovanih subjektivnih snaga za takav pothvat. To će reći da ni jedan politički pokret ili partija u evropskim zemljama nije imala uticaja u svom narodu kao naša partija. Najposle — koja je evropska komunistička partija tada bila spremna da povede mase u oružanu borbu protiv okupatora? Da li je u tim zemljama u tom trenutku postojala neka druga snaga koja se mogla suprotstaviti okupatoru? Ne samo da takvih snaga nije bilo, već ni postojeće garniture kod nekih naših suseda nisu ni pokušale da odbace pakt, nego su prihvatile Nemce kao svoje saveznike. Tako je bilo u Mađarskoj, u Bugarskoj i još u nekim drugim zemljama, koje su od italijanskog ili nemačkog okupatora zauzvrat dobile određene teritorije. A te teritorije su, pre svega, otkinute od tadašnje jugoslovenske teritorije. Nigde nije bilo takvog raspoloženja masa kakvo je bilo u Jugoslaviji. Zato danas i ocenjujemo, na osnovu istorijskih činjenica, da je kod nas Komunistička partija stvorila potrebne uslove, prvenstveno u sopstvenim redovima, pa u širokim narodnim masama, za otpočinjanje opštenarodnog oružanog ustanka. Svakako je to za Tita predstavljalo odlučujući činilac, na kojem je gradio sve odluke o podizanju ustanka i započinjanju narodnooslobodilačkog rata.

Titova koncepcija opštenarodnog ustanka 1941. godine zasnivala se, pored ostalog, na svestranoj, dijalektičkoj proceni spoljnih i unutrašnjih činilaca.

Neretko se govori o tome da li smo mi u Jugoslaviji, uoči dizanja ustanka, a i pre toga, proučavali strana iskustva, koja bi mogla u određenoj meri postati ili u određenom trenutku predstavljati polaznu osnovicu za dizanje ustanka u Jugoslaviji. Razumljivo je da je Tito svestrano proučavao ranije ustanke i narodnooslobodilačke ratove, o čemu je i sam govorio u nekim prilikama. Najposle, on je duže vreme proveo u Sovjetskom Savezu, i to u vreme oktobarske revolucije. I kasnije, Tito je imao mnogo prilika da proučava iskustva iz te revolucije, a i kasnijih ustanaka i revolucija. Tito je pažljivo izučavao uslove u kojima su te revolucije otpočele, žarišta koja su služila za kasnije širenje plamena ustanka i, razumljivo, posledice svakog ustanka. Nimalo nije slučajno što je Tito u proglasima Partije o dizanju oružanog ustanka posebno podvlačio da plamen ustanka mora obuhvatiti sve krajeve Jugoslavije i, kasnije, da se oružana borba mora voditi neprekidno na teritoriji Jugoslavije. Nema nikakve sumnje u to da mu je upravo potrebna analiza onih ustanaka i narodnooslobodilačkih ratova u kojima su ustaničke snage bivale koncentrisane u južno žarište, čak u jednom gradu, ukazivala na greške koje su tom prilikom činjene. Tito je ocenio da je sasvim iz-

vesno da u ustanku mora učestvovati sav narod i tu njegovu misao nalazimo već u pozivu svim slojevima ljudi u odnosu na socijalnu strukturu. On ne poziva na ustanak samo radnike, već sve narode i narodnosti, sve poštene rodoljube, bez obzira na njihovo političko i versko opredeljenje. Svi ti elementi, koje uzima Tito u obzir, sigurno su i plod njegovog ranijeg i detaljnog poručavanja rezultata drugih ustanaka, uslova pod kojima su dizani, ljudi koji su u njima učestvovali itd.

Tito je proučavao i uzroke neuspeha ranijih ustanaka i sa stanovišta vremena njihovog otpočinjanja u kontekstu datih društveno-istorijskih okolnosti. Sva ta iskustva i pouke imao je na umu kada je u proglasu CK KPJ, pozivajući narod na ustanak, odmah na početku napisao: »Kucnuo je čas...« Stoga sledi i zaključak: Titova procena o mogućnosti dizanja ustanka je bila pravilna, a i izabran je najpovoljniji trenutak za njegovo pokretanje.

No, analizirajući pojedine etape ustanka, mogli bismo postaviti pitanje: jesmo li mi u početku razdoblja imali slabosti ili ne. Na takvo pitanje odgovor bi glasio: imali smo ih, ali one nisu bile posledica nepovoljnog trenutka u kome je ustanak otpočeo, već rezultat naših neiskustava, pogotovo kada je reč o vojničkim iskustvima. A to je, u tome se možemo saglasiti, bilo prirodno. Takvih grešaka je bilo manje-više svugde, pa i kod nas u Sloveniji.

Evo i nekoliko primera iz Slovenije.

Od prvih 36 četa, koje smo u Sloveniji imali, bilo je čak njih 17 razbijenih, a od 7 formiranih bataljona, 6 je razbijeno. Šta to znači i da li to treba povezivati s pitanjem otpočinjanja ustanka, ili sa nečim drugim? Mi smo to pitanje proučavali, jer su to bili teški gubici, ne samo vojnički, nego i moralni. Kada smo analizirali sve uzroke takvih gubitaka, došli smo do zaključka da se radilo o neznanju pojedinih ljudi, njihovom neiskustvu, prvenstveno vojničkom. Ti ljudi se, naime, nisu znali prilagoditi situaciji i tadašnjim uslovima u kojima su jedinice živele i delovale. Ali, ako iz toga želimo da izvučemo pouke, onda moramo najpre konstatovati da su ponašanje jedinica diktirali u 1941. godini jedni, a u 1944. drugi uslovi. Neke od tih četa i bataljona, o kojima je reč, vodili su čak i španski borci, pa i jugoslovenski oficiri — komunisti, ali ni oni nisu znali pravilno sagledati izmenjene uslove, u kojima su morali pravilno voditi svoje jedinice. Prema tome, ovde nije reč o trenutku ustanka, već o vođenju jedinica u izuzetno teškim uslovima na početku narodnooslobodilačkog rata, u kojima komandiri i komandanti nisu pravilno procenili i svestrano sagledali objektivnu situaciju.

U Sloveniji, kao i u drugim krajevima, u početku ustanka situacija je bila teška. Tamo je naročito bilo teško posle poznate velike italijanske ofanzive. Međutim, formiranje 1. proleterske brigade u Rudom, bio je izuzetan i mudar Titov potez, koji je nakon povlačenja iz Srbije imao izvanredan moralni efekat. To je jasno govorilo o tome da partizanska vojska prerasta u operativne jedinice i da za brigadom nastaju divizije i korpusi. U takvim potezima ogleda se Titova veličina kao organizatora ustanka i čelnog borca revolucije. To je bio primer i nama u Sloveniji kojim putem valja ići. Tako smo mi, nakon navedene italijanske ofanzive, formirali brigade, što je veoma pozitivno uticalo i na moral boraca i na moral stanovništva u celini. To je bio najbolji dokaz jačanja celokupne snage narodnooslobodilačkog ustanka i borbe. Istina, brigade u Sloveniji su tada imale po oko 400 boraca, ali je to već bila formacija čiji je naziv sam za sebe značio ogroman korak napred.

Kada danas pokušavamo da proniknemo u osnovne ideje Titove koncepcije opštenarodnog ustanka 1941. godine, onda u njima možemo jasno sagledati njegovu ideju o tome da ustanak mora obuhvatiti čitavu zemlju. Tito ni docnije nije odstupio od te svoje ideje. On nikada pri povlačenju većih jedinica ne ostavlja ni jedan deo teritorije prazan. Na čitavoj jugoslovenskoj teritoriji on ima partizanske odrede koji su tu i, u najtežim uslovima okupacije, vode oružanu borbu. Tito nikada nije rasformirao partizanske odrede na teritoriji koju bi zaposele jače snage okupatora, čak ni u uslovima najteže okupacije. A zadatak partizanskih odreda, kao što nam je poznato, nije bio samo da vode oružanu borbu sa neprijateljem, već i da održavaju vezu sa narodom, da narod politički i vojnički pripremaju za vođenje borbe, da grade narodnu vlast i da održavaju kontinuitet ustanka i borbe.

U Titovoj veštini ratovanja jedan elemenat dominira. Reč je, naime, o tome da za njega nema tako teške situacije koja bi ga spustavala u izvođenju sopstvenih akcija. Nesumnjivo je to rezultat njegovih vlastitih iskustava iz razdoblja političke borbe i vlastite ocene o tome da jedino akcija okuplja ljude i podiže njihov borbeni duh i moral na još viši stepen. Ako analiziramo svaku od Titovih odluka posle svake ofanzive okupatora, ili sve njegove odluke iz vremena celokupnog razdoblja ustanka i narodnooslobodilačke borbe, možemo bez posebnih napora utvrditi svu veličinu njegovog stvaralačkog duha i u najtežim situacijama, za koje on nikada nije priznavao da su bezizlazne. Titova mudrost rukovođenja i komandovanja jeste zapravo u tome da je posle svake akcije ili ofanzive neprijatelja on sam krenuo u ofanzivu. Svako bi mogao da se upita, razumljivo,

zašto i zbog čega to. Ostaje činjenica da on sa svojom vojskom kreće u ofanzivu i pri tome bira one ciljeve koje će uspješno dostići, koje će uspješno realizovati. I baš time je nanosio moralne udarce neprijatelju, jer je okupatoru uvek ponovno pokazao svu svoju snagu i istovremeno sam oblikovao novu snagu narodnooslobodilačke borbe.

Iz svake borbe Tito je izlazio još snažniji, uključujući tu i operacije i ofanzive širokih razmera protiv njegove vojske. U tome valja ispitati i njegova iskustva iz predratnog revolucionarnog rada, iz rada na jačanju Komunističke partije Jugoslavije u najtežem razdoblju njenog ilegalnog rada. Prema tome, kada govorimo o Titovoj koncepciji opštenarodnog ustanka 1941. godine, moramo, da bismo tu koncepciju u celini razumeli, neminovno zaći u razdoblje pre početka ustanka, a zatim pratiti i sve njegove vojne i političke aktivnosti i na početku ustanka u Jugoslaviji i tokom narodnooslobodilačkog rata, jer ćemo tek tako potpuno i pravilno razumeti njegovu koncepciju ustanka.

Iz tih okvira možemo danas izdvojiti mnoštvo primera koji nam jasno i rečtio govore o dalekosežnosti svakog Titovog poteza. U ovom trenutku u taj kontekst bih uvrstio samo nekoliko takvih primera koji sami za sebe govore o tome da Tito nije ništa radio za jedan trenutak, već da je njegova misao u odlučivanju bila vezana za budućnost i da je uzimala u obzir sve posledice koje bi iz nje mogle nastati. Kao ilustraciju spomenuo bih pokretanje 3. i 4. armije i njihovo usmeravanje prema zapadu zemlje. Da te dve armije tada nisu stigle tamo, pitanje je kako bismo danas raspravljali o našim zapadnim granicama. Ali, armije su tamo pravovremeno stigle, oslobodile i zaposele teritoriju. Tada smo mi mogli da razgovaramo kao ravnopravni sagovornici. Ili, recimo, pitanje iskrcavanja savezničkih snaga u Dalmaciji. Da je Tito na to pristao, verovatno bi se tamo okupili i svi oni koji su tokom rata sarađivali sa okupatorom pod plaštom nekakve zaštite Zapada i teško je predvideti kakve bi sve posledice nastale. Nadalje, Tito je dao dozvolu za prelazak sovjetskih jedinica preko jugoslovenske teritoriji u završnim operacijama, ali su u toj dozvoli detaljno precizirani pravci i rokovi njihovog prolaza preko Jugoslavije. Sve su to istorijske činjenice koje govore o mudrosti svakog njegovog poteza i u najtežim i izuzetno osetljivim situacijama. On ništa nije prepuštao slučaju.

Kada se govori o Titovoj koncepciji opštenarodnog ustanka 1941. godine, valja sagledati svu širinu i sve uslove u kojima je Tito na čelu Partije delovao u predratnom razdoblju, one koji su nastali nacifašističkom agresijom na pojedine evropske, pa i na našu zemlju, stanje u Komunističkoj partiji Jugoslavije i u zemlji u celini, stanje

okupatorskih snaga i kasniji tok narodnooslobodilačkog rata u Jugoslaviji. Odluka o dizanju ustanka je samo delić iz mozaika celovitog Titovog odlučivanja — od njegovog dolaska na čelo Partije, pa do pobedonosnog završetka narodnooslobodilačkog rata jugoslovenskih naroda i narodnosti. Maršal je za sve vreme rata uvek vodio računa o borbenim dejstvima, ali je neprekidno brinuo i o stvaranju narodne vlasti, što je jedno sa drugim tesno povezano. U stvaranju narodne vlasti on je potpun i celovit: tu se može sagledati sva njegova organizaciona dalekovidost — od temelja naviše. A ta celina se može sagledati i u stvaranju oružanih snaga, jer je znao da će narodna vlast biti onoliko jaka koliko će biti jake i oružane snage. On je do detalja sagledao međusobnu povezanost vlasti i oružane sile koja je izrasla iz naroda kao i sama vlast. Sprega jednog sa drugim tek daje onu celinu, koju je on stvorio već u Užicu u borbenoj praksi narodnooslobodilačkog rata.

Kada govorimo o svemu tome polazeći od Titove koncepcije opštenarodnog ustanka 1941. godine, ne možemo da mimoidemo posleratno razdoblje. I u našem posleratnom životu i radu veliku ulogu odigrala je činjenica da imamo jake oružane snage. Maršal je uvek posvećivao veliku pažnju izgradnji Armije. Mislim da možemo slobodno reći da smo imali veliki ugled u svetu i zbog toga što smo imali uvek snažnu i dobro obučenu Armiju. Pored ostalog, i zbog toga smo mogli sa uspehom izaći iz svih kriznih posleratnih razdoblja — a njih nije bilo malo. Apetiti raznih zemalja prema našoj teritoriji gotovo nikada nisu jenjavali, ali su se uvek odbijali o našu sopstvenu snagu, na kojoj je Tito gradio i naš celokupni razvoj. Baš zbog toga smo uvek mogli sa svima razgovarati na ravnopravnoj osnovi. Titova misao — da se uvek moramo spremati kao da će sutra biti rat i raditi kao da će sto godina biti mir — jeste nastavak njegove osnovne koncepcije, koju nalazimo već u Užičkoj republici. Reč je, prema tome, o jedinstvenoj celini, u kojoj se nije ništa događalo slučajno i u kojoj je svaki potez predstavljao istorijski trenutak od značaja i za budućnost.

Razumljivo je da ostaje još mnogo pitanja o kojima moramo raspravljati u ovakvim ili sličnim prilikama. Ali, Titovu koncepciju opštenarodnog ustanka moramo sagledavati i objašnjavati uvek u celini. To je naša dužnost zbog nas samih, zbog mladih koji dolaze i zbog svih onih koji su u toj koncepciji videli originalan pristup stvaranju novog, slobodnog društva.